

Vankulu Sosyal Arařtırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000
Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

**Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati: Osmanlı Matbacılık Tarihi ve Sözlük
Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası**

Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman
Printing History and Lexicography

Yakup Civelek

Prof. Dr. Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Orcid: 0000-0002-3448-4723

ROR İD: <https://ror.org/05ryem72>

DOI: 10.55089/yyuvasad.1596680

yakup.civelek@hbv.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Civelek, Y. (2024). Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman Printing History and Lexicography *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 1-21.

Civelek, Y. (2024). Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati: Osmanlı Matbacılık Tarihi ve Sözlük Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14, 1-21.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: December 5, 2024/5 Aralık 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 27, 2024/27 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 1-21

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yakup Civelek).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati Osmanlı Matbaacılık Tarihi ve Sözlük Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası

Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman Printing History and Lexicography

Özet

Bu makale, Osmanlı matbaacılık tarihi ve sözlük çalışmaları açısından bir dönüm noktası olan Vankulu Lügati'ni ele almaktadır. İlk Türk matbaası olan İbrahim Müteferrika'nın matbaasında basılan ilk eser olarak Vankulu Lügati, hem teknik bir yeniliğin hem de kültürel bir dönüşümün sembolü olmuştur. Eser, Cevherî'nin Sihâh isimli Arapça sözlüğünün Türkçe çevirisi olup, Arapça öğreniminde önemli bir başvuru kaynağıdır. Makale, Vankulu Mehmed b. Mustafa'nın hayatını, ilmî kişiliğini ve tercüme yöntemini incelerken, sözlüğün Osmanlı ilim geleneğindeki ve matbaa tarihindeki yerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Ayrıca, eserin yapısal özellikleri, eleştirileri ve Osmanlı dilbilimindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Vankulu Lügati, yalnızca bir sözlük değil, aynı zamanda bir eğitim aracı ve kültürel bir köprü olarak Osmanlı modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Vankulu Lügati, Mehmed b. Mustafa el-Vanî, Sihâh, Tercüme Metodolojisi, İbrahim Müteferrika, Osmanlı Matbaacılığı

Abstract

This article examines *Vankulu Lügati*, a milestone in Ottoman printing history and lexicographical studies. As the first work printed by the Ottoman press founded by İbrahim Müteferrika, *Vankulu Lügati* represents a technical innovation and a cultural transformation. The dictionary is a Turkish translation of Cevherî's *Sihâh*, a renowned Arabic lexicon, and served as an essential reference for Arabic language learning. This study delves into the life and scholarly contributions of Vankulu Mehmed b. Mustafa, explores the translation techniques he utilized, and evaluates the dictionary's place within the Ottoman scholarly tradition and the history of printing. Additionally, the article discusses structural features of the work, its critical assessments, and influence on Ottoman linguistics. Beyond being a mere dictionary, *Vankulu Lügati* functioned as a vital educational resource and a cultural bridge, playing a significant role in the Ottoman modernization.

Keywords: Vankulu Dictionary, Mehmed b. Mustafa el-Vani, Authenticity, Translation Methodology, İbrahim Muteferrika, Ottoman Printing

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde matbaanın kuruluşu ve ilk Türkçe eserin basılması, sadece teknik bir yeniliğin benimsenmesi değil, aynı zamanda köklü bir kültürel ve ilmî dönüşümün başlangıcı olarak değerlendirilmelidir. Bu dönüşümün en önemli temsilcilerinden biri, Van'ın yetiştirdiği âlimlerden Mehmed b. Mustafa el-Vanî (ö. 1592) ve onun kaleme aldığı *Vankulu Lügati*'dir. Cevherî'nin meşhur *Sihâh* isimli Arapça sözlüğünün Türkçeye tercümesi olan bu eser, İbrahim Müteferrika matbaasında basılan ilk Türkçe kitap olma özelliğini taşımaktadır (Sabev, 2006, ss. 167-169).

Vankulu Lügati'nin Osmanlı matbaa tarihindeki bu özel konumu, eserin hem dilbilimsel özellikleri hem de kültürel etkisi açısından derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir. Sözlük, dönemin medrese eğitiminde temel başvuru kaynağı olarak kullanılmış, Arapça öğretiminde ve İslami ilimlerin tahsilinde vazgeçilmez bir eser haline gelmiştir (Ersoy, 1959, s. 7). Bu yaygın kullanım, eserin matbaada basılacak ilk kitap olarak seçilmesinde de önemli rol oynamıştır.

Osmanlı ilim geleneğinde sözlük çalışmaları, sadece kelimelerin karşılıklarını veren basit listeler olmaktan öte, dönemin ilmî birikimini ve düşünce yapısını yansıtan kapsamlı eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vankulu Lügati de bu geleneğin önemli bir örneği olarak, Arapça terimlerin Türkçe karşılıklarını vermenin yanında, kelimelerin kullanım örneklerini, deyimsel ifadeleri ve terim anlamlarını da içeren zengin bir kaynak niteliğindedir (Önen, 1995, ss. 45-68).

Bu çalışmada, Vankulu Lügati'nin müellifi Mustafa b. Mehmet'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri incelenecek, sözlüğün yazılış süreci, içeriği ve tercüme teknikleri ele alınacaktır. Ayrıca eserin Osmanlı matbaa tarihindeki yeri ve kültür dünyasına etkileri değerlendirilecektir (Beydilli, 1997, ss. 15-49).

2. Mehmet B. Mustafa'nın Hayatı ve İlmî Kişiliği

2.1. Hayatı ve Yetiştirme Dönemi

Mehmet b. Mustafa el-Vanî, 16. yüzyıl Osmanlı ilim dünyasının önde gelen simalarından biridir. Van'da dünyaya gelen âlim, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, tahminî olarak XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde (926/1520) yılında dünyaya gelmiştir (Nev'izade Atai, 1268, s. 316; Bursalı Mehmed Tahir, n.d., s. 48; Mehmed Süreyya, 1311, s. 130; Kahhale, 1960, s. 33; Zirikli Hayreddin, 2002, s. 242). Vankulu Brockelmann (Brockelmann, 1943, s. 581) gibi çok bilinen batılı araştırmacılarca ve bazı biyografi ve kataloglarda yine Vanlı bir alim olan ve aynı dönemlerde yaşayan Vanî Mehmed Efendi (1096/1685) ile karıştırılmaktadır (Pazarbaşı, 1997, s. 14). Eserlerinde, el-Vanî nisbesini de kullanan Mehmed Efendi daha çok Vankulu lakabı ile tanınmıştır. Vankulu'nun Aynı Hatun isminde bir kızı, Mehmet Çelebi isminde bir oğlu vardır (Uluçay, 1945, s. 9).

İlk eğitimini Van'daki medreselerde alan Mustafa b. Mehmet, dönemin önde gelen, Çivizâde Damadı Hâmid Efendi gibi âlimlerinden dersler almış, özellikle Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve tefsir alanlarında derinleşmiştir (Kâtip Çelebi, 2007, s. 1763). Çok sıkıntılı bir hayat yaşayan Vankulu pek çok medrese de müderrislik, Manisa müftülüğü, Selanik, Kütahya ve Medine kadılığı yapmış, Recep/Nisan 1000/1592'de Medine'de vefat etmiştir. (Kaçalın, n.d., s. 542).

2.2. İlmî Kişiliği ve Eserleri

Mustafa b. Mehmet'in ilmî kişiliğinin temelinde, güçlü bir dil hâkimiyeti ve metodolojik yaklaşım yatmaktadır. Dil, edebiyat ve fıkıh alanında öne çıktığına işaret eden eserleri onun Arap dili ve edebiyatındaki derin vukufiyetini, sadece bir mütercim değil, aynı zamanda bir dil âlimi olduğunu da ortaya koymaktadır. Öte yandan Vankulu Mehmet Efendi'nin çeşitli okullarda yıllarca başarılı şekilde öğretmenlik yapması, onun fıkıh ve dil sahalarında geniş bilgiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Eserlerinde kullandığı sistematik yaklaşım ve açık anlatım tarzı, dönemin ilmî standartları açısından dikkat çekici özelliktedir. Aydın Talay, Süleymaniye Kütüphanesinde Vankulu Mehmet

Efendi'ye ait, daha çok hukuk ve tefsir ile ilgili 18 eseri tespit ettiğini belirtmektedir (Talay, 1988, s. 147).

Başlıca eserleri şunlardır:

1-Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî:

En önemli ve en etkili eseri olan Vankulu Lugatı olarak da tanınan bu eser, Cevherî'nin, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye* adlı klasik Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesidir. Vankulu'nun özgün katkılar ve açıklamalarla zenginleştirdiği (Erünsal, 2008, ss. 156-158) bu eser yirmi sekiz baddan ve her babı yirmi sekiz fasıldan oluşmaktadır.

2- Tercüme-i Kîmyâ-yı Saâdet.

İmam Gazali'nin Farsça aslından tercüme ettiği bu eser bir nüshası Süleymaniye ktp., Hamidiye nr. 636'da ve Mahmud Efendi ktp. nr. 1756'da bulunmaktadır. Ali Emiri ktp. nr. 1204'de de bir nüshası mevcuttur. İlk yazmadaki ferağ kaydındaki 971/1563 tarihi göz önüne alınırsa, eserin bu tarihten önce te'lif edildiği söylenebilir. Manisa'da kurduğu vakfiyesinde bu eserin tercümesinde çalışan Ahmed Çelebi ismindeki zata verilecek paradan bahsetmesi, tercüme işinde başkalarından yararlandığına işaret etmektedir (Uluçay, 1945, s. 9).

3-Tercîhu 'l-beyinât:

Vankulu'nun kadılık sonrası yazdığı bu Arapça risâlede deliller arasında çatışma bulunması durumunda başvurulacak tercih yöntemi anlatılmaktadır. Te'lif tarihi bilinmeyen bu eser fıkhi konulardaki muteber fetvaları bir araya getiren risale türünde Arapça bir fetva kitabıdır. Tercih meselesiyle ilgili konulan güvenilir kaynaklardan toplamış, bu eserlerdeki kapalı noktaları açıklamış ve bunların içinde bazı konularda kendi tercihlerini belirtmiştir. Eser Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi ktp. 1026/4'de bulunmaktadır. Eserin Bağdatlı Vehbi ktp., nr. 2070/10 var. 92b, 102b, Süleymaniye ktp., Mahmut Efendi nr. 1026/4, 173b -183a ve Beyazıt Devlet ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 844/3, 164b- 171b gibi İstanbul'un pek çok kütüphanesinde yazma nüshası bulunmaktadır (Civelek, 1998, ss. 358-359).

4-Nakdü'd-Dürer:

Molla Hüsrev'in fıkha dair *Gurerü'l-ahkâm* adlı eserine yine kendisinin yazdığı *Dürerü'l- hükkâm* adlı şerh üzerine yapılan hâşiyelerin en önemlisi sayılmaktadır.

Molla Hüsrev (ö.885/1480)'in Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Dürerü'l- hükkâm*'ına ta'likat şeklinde kaleme aldığı bu eseri 995/1586'da tamamlamıştır. Dürer'deki şarih veya müstensihthen kaynaklanan bazı hatalara işaret ettiği bu eserin müellif hattıyla yazılan bir nüshası Süleymaniye ktp Yazma bağışlar Bölümü nr. 985'te bulunmaktadır. Diğer bazı nüshaları da Çorlulu Ali Paşa, nr. 178 ile Süleymaniye ktp., Pertev Paşa, nr. 166; Yazma Bağışlar, nr. 36, Fatih, nr. 1599'da bulunmaktadır. Aydın Talay, müellifin bu konuda Hôşiyetü'd-Dürer isimli 196 yaprak, h. 995 tarihli ve Süleymaniye ktp. Yahya Tevfik 1796/91'e kayıtlı bir eser ile *Dürretü'l-Akaid* isimli 42 yapraklık bir eserden bahsetmektedir (Talay, 1988, s. 146).

Birçok yazması mevcut olan eser basılmıştır (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 985, vr. 1b-187b, müellif hattı; İstanbul 1314, Nüh b. Mustafa'nın hâşiyesi *Netâ'icü'n-nazar*'ın kenarında).

5- Müseddes Na't-i Şerîf:

Aruzun remel bahriyle (fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün) kaleme alınmış olup beş bentten ibaret olan eser Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 54, vr. 90b bulunmaktadır.

6- Mefâtîhu 'l-cinân ve meşâbihu 'l-Cânân.

Hadise dair bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Âtîf Efendi, nr. 297, vr. 1a-154a künyesiyle kayıtlıdır.

7- Hâşiyetü Şerhi's-Sirâciyye:

Bu eser, Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö.816/1413) *Feraiz-i Siraciyye* (İstanbul 1317) isimli şerhi için hazırlanan bir hâşiyedir. 922/1584'de yazılan bu eserin Mustafa el-Kefevl tarafından yazılmış bir nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphanesi nr. 1093'de bulunmaktadır.

8- Şerhu Miftâhi'n-necât:

el-Vesile ila Külli Hayrin ve Felah adıyla tanınan Hz. Ali'den nakledilen "Miftâhu'n-necât" adlı duanın şerhi olan 9 varaklık küçük hacimli bu eserin yazma bir nüshası Süleymaniye ktp. Ayasofya böl.nr. 1933'de bulunmaktadır.

9. **Risaleleri:** Vankulu'na ait olduğu biline çeşitli konularda risalelerinin ve tamamı Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunların isimleri, tespit edilebildiği kadarıyla yazılış yeri, tarihi ve kütüphanesindeki yerleri şöyledir:

Risale fi reddi ahvali'l-Mübtediin, (İstanbul 1088, M. Hafif Efendi 453/3);

Risale fi'l-İtiraz ala kavli Ebi's-Suud fi Tefsiri Sure-i Hud, (58 vrk). Raşid Efendi 24/3);

Risale fi'r-reddi Kavli Ebi's-Suud fi tefsiri Sure-i Yusuf (Reşid Efendi 244/2);

Risale fi'r- Reddi Ücreti'l-Müste'ar ve'l-Müste'cir ve'l-Mağsub (Reşit Efendi 244/5);

Risale fi't-Tahzir ani'l-Bidei ve'l-Ehva (Raşid Ef. 985/63);

Risale fi İzahi's-Sulhi ve Sebebih (Reşid Ef. 244/4)

3. Osmanlı Döneminde Çeviri Sözlükleri ve Vankulu Lügati

Bu başlık altında, bir sözlük çalışması olan Vankulu Lügatinin önceki dönemde, özellikle 15. yüzyıldan sonraki dönemde, Arapça ve Farsçadan yapılan sözlük çevirileri konusunda bazı bilgiler aktarılacaktır. Daha sonra Vankulu lügati hakkında bilgiler aktarılacaktır.

3.1. Osmanlı Döneminde Tercüme Sözlükler ve Dilbilimsel Katkıları

Osmanlı Devleti'nin edebî ve kültürel mirasında önemli bir yer tutan sözlük çalışmaları, özellikle Arapça ve Farsçadan yapılan tercümelerle zengin bir literatür oluşturmuştur. Bu literatürün gelişiminde, İslam medeniyetinin temel kaynaklarına ulaşma çabası ve medrese eğitiminin ihtiyaçları belirleyici rol oynamıştır. Söz konusu geleneğin temelleri, 15. yüzyılda atılmaya başlanmış ve sonraki yüzyıllarda sistematik bir gelişim göstermiştir (Fidan, 2023).

Osmanlı sözlük çalışmalarında erken dönem örnekleri arasında, Ahmed-i Dâ'nin Reşidüddîn Vatvât'tan tercüme ettiği *Ukûdü'l-Cevâhir* özel bir öneme sahiptir. Bu eseri, Pîr Mehmed'in Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Muhtârü's-Sihâh* çevirisinden oluşan *Mültekat* ve özgün bir derleme çalışması olan *Tercümânu'l-Lügat* takip etmiştir. Bu erken dönem çalışmaları, sonraki yüzyıllarda gelişecek olan kapsamlı sözlük geleneğinin öncüleri olarak değerlendirilmektedir. (Ekici & Güneş, 2023, s. 45).

Osmanlı sözlük çalışmalarında dikkat çeken özgün yaklaşımlardan biri, manzum sözlük geleneğinin oluşturulmasıdır. Bu gelenek, Abdullatîf İbn Melek'in *Lugat-ı Feriştioğlu* (Muhtar, 1993, s. 30) ve Malkaralı Bahâuddin'in *U'cûbetu'l-Garâib* adlı eserleriyle başlamış ve sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmıştır. Manzum sözlükler, özellikle eğitim amaçlı kullanımları bakımından pratik bir işlev görmüş ve Osmanlı dilbilim çalışmalarının karakteristik bir özelliği haline gelmiştir (Alparslan, 1947; Karabey & Külekçi, 1990; Karaismailoğlu, 1990, ss. 60-61).

Osmanlı İlim dünyasında 16. yy. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye yapılan Osmanlı sözlük çeviri çalışmalarının altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Ahmed-i Dâ'î'nin 15. yy'da Reşidüddîn Vatvât'tan çevirdiği *Ukûdü'l-Cevâhir*'i ve Pîr Mehmed'in (1462) Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Muhtârü's-Sihâh* çevirisi ve derleme *Tercümânu'l-Lügat*'i eserlerinden sonra pek çok çeviri yapılmıştır. 16 yy. da, Arap dilbiliminin iki temel kaynağı olan Cevherî'nin *Sihâhı* ve Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûsu'l-Muhî'ti* Türkçeye kazandırılmıştır. (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 17-18) Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *Bâbüsu'l-Vasî'ti* ve Vankulu'nun *Sihâh* tercümesi, bu dönemin önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Cevherî'nin eseri daha önce Mehmed b. Yusuf Ankaravi (ö. 886/14 81) tarafından Türkçe 'ye çevrilmiştir. Ancak, Ebüzziya Tefik, Arapçadan çevrilen sözlükler içinde en çok Vankulunun *Sihâh* çevirisinin ve Mütercim Asım'ın çevirdiği *el-Kamus*'un temel başvuru kaynağı olduğunu belirtilmektedir (Ebüzziya Tefik, n.d., s. 19). Bu eserler, sadece birer tercüme olmaktan öte, özgün katkılar ve yorumlarla zenginleştirilmiş çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. (Dündar, 2017, s. 78).

Osmanlı sözlük geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Mütercim lakaplı Āsım Efendi (1755-1819), çalışmalarıyla bu alanda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Āsım Efendi'nin *Tibyān-ı Nāfi' der Terceme-i Burhān-i Kātı'* adlı Farsça sözlük tercümesi, *Tuhfe-i Āsım* isimli Arapça-Türkçe manzum sözlüğü ve özellikle *el-Okyānūsü'l-Basīt fi Tercemeti'l-Kāmūsü'l-Muhīt* adlı kapsamlı çalışması, Osmanlı sözlük bilimi literatürünün zirvesini temsil etmektedir (Aksoy, 1962, s. 13, 22).

Osmanlı sözlük tercüme geleneğinin metodolojik özellikleri incelendiğinde, kaynak metinle yetinmeme, farklı kaynaklardan yararlanma, yerel ağızlardan faydalanma ve telaffuz bilgilerine özel önem verme gibi yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bu metodolojik tercihler, Osmanlı sözlük çalışmalarının özgün karakterini oluşturmuş ve sonraki dönem dilbilim çalışmalarına önemli bir temel hazırlamıştır (İnce, 2002, s. 179).

Bu çalışmaların Osmanlı dilbilim geleneğine katkıları, sadece pratik kullanım alanıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türk dilinin söz varlığının zenginleşmesine ve bilimsel terminolojinin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. Bugün modern Türk dilbilimi çalışmalarında hâlâ yararlanılan bu eserler, Osmanlı döneminin dilbilim mirasının değerli birer örneği olarak varlıklarını sürdürmektedir (Öz, 2010, ss. 39-45).

3.2. Vankulu Lügatinin Yazılış Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Vankulu Lügati, Ebu Nasr İsmail b. Hammad ei-Cevheri (ö.393/1003)'nin son harf esasına göre düzenlediği *Tacu'l-Luga ve Sihahu'-Arabiyye* adlı sözlüğünün Türkçeye çevirisidir. Cevherî *eş-Şihâh'* ile, yalnız sahih, fasih ve meşhur kelimelere yer vermesi bakımından Arap sözlük bilimi tarihinde yeni bir çığır açmış, aranan kelimeye ulaşmada daha kolay bir yöntem geliştirmiştir. Cevherî'nin *Sihâh* adlı eseri, yalnızca sahih ve yaygın kelimelere yer vermesiyle Arap sözlükçülüğünde 'kafiye sistemi' adı verilen bir yöntemin öncüsü olmuştur. (Cevherî, 1998, ss. 39-46).

Arap sözlükçülüğünde mahreç ve alfabe sırasına, konulara, kalıplara göre olmak üzere dört temel dizim şekli görülür. Bu ekoller şunlardır: **1.** Mahreç ve taklîb ekolü, **2.** Alfabetik ekol, **3.** Köklere göre alfabetik ekol, **4.** Konularına göre tasnif ekolü, **5.** Morfolojik kalıplara göre tasnif ekolü (Durmuş, 2007, s. 402) Cevherî ise, son harfî aynı olan köklerle türevlerini bir bölümde toplamış, böylece hem daha pratik bir yöntem ortaya koymuş, hem de şair ve yazarlara aynı yerde toplanan kafiyeleş ve secidaş kelimeleri bulma kolaylığı sağlamıştır. Bu sebeple onun tertibine "kafiye sistemi" denilmiştir. Bu sistemde sahih ve yaygın kelimeler kökün son harfine göre bâblara ayrılmakta ve bâblardaki kelimeler de Hemze'den "Yâ"ya kadar alfabetik olarak sıralanmaktadır (Cevherî, 1998, ss. 39-46; Kılıç, 2010, ss. 356-357).

Üçüncü ekol alfabetik düzen içinde kökün son harfinin esas alınmasıyla oluşturulduğu için kafiye sistemi olarak bilinmektedir. İlk kez Arap dil bilgini el-Cevherî el-Fârâbî (öl. 1009'dan önce) tarafından meşhur sözlüğü *es-Sihah'* da (bk. 1.5.) bu sistemi uygulamıştır. Sahih ve yaygın kelimeler kökün son harfine göre bâblara ayrılmış ve bâblardaki kelimeler de hemze'den yâ'ya kadar alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözlük, Vanî Mehmed Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Üçüncü ekolün bir başka biçimi kelimedeki aslî harfler esas alınarak Elifden Yâya kadar sıralanması biçimindedir. Kelimelerden türetilmiş kelimeler de aslî harflerin bulunduğu kısımda gösterilmiştir. Zemahşerî'nin (öl. 1144) Arapça mecazlar sözlüğü olan *Esâsü'l-Belâga* sözlüğü bu ekolün öncülerindedir. (Nassâr, 1968, ss. 265-270).

Vankulu, Cevherî'nin eserini eksiksiz biçimde bütünüyle karşılamak iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. Sadece çeviri yapmadığını, kaynak eserdeki eksikleri ve hataları başka kaynaklardan da yararlanarak bir anlamda telif bir çalışma yaptığını işaret eder. Vankulu ve Mütercim Āsım'ın çevirdikleri sözlüklerde görüldüğü üzere Osmanlı döneminde çevrilen Arapça-Türkçe lügat metinlerinde mütercimler, genel olarak kaynak metinle yetinmemişlerdir. Onlar diğer Arapça temel sözlüklerden, Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe lügatlerden ve bunların çevirilerinden yararlanarak, çevirilerine bir anlamda, derleme ve telif özelliği katmışlardır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 19).

Vankulu eserin önsözünde de İslami ilimlerin ve şeriat ahkâmının Arapça ifadelerle yazılması dolayısıyla, Arapçanın öğrenilmesi gerektiğinden bahsetmekte ve bu dilin öğrenilmesinde lügat

kitaplarının büyük önem taşıdığını ve bu alanda Cevheri'nin *Sihah*'ının bilinen ve önde gelen bir sözlük olduğunu belirtir. Bu nedenle *Sihah*'ı bu ihtiyaca binaen ve kolaylıkla yararlanılabilmesi için Türkçeye çevirdiğini belirtir. Ayrıca Ahteri, Kamus, es-Sihah ve benzeri sözlüklerde çeşitli hatalar bulunmasını da böyle bir çeviri hazırlama sebepleri arasında olduğunu ifade eder (Vankulu Mehmed, 1755, s. 1).

Vankulu Mehmet, medreselerde Arapça öğretiminde karşılaşılan zorlukları gözlemleyerek bu tercümeyle kaleme almıştır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 20). Eserin mukaddimesinde belirttiği üzere, dönemin ilim talebeleri ve müderrislerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, *es-Sihâh*'ı sadece tercüme etmekle kalmamış, açıklayıcı notlar ve örneklerle zenginleştirmiştir.

Müellifin tercümesini 997/1589 martında tamamladığı eserin İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazması bulunmaktadır. Bunlardan Es'ad Efendi nr. 3288, Hasan Hüsnü Paşa nr. 1097 değerli yazmalar arasındadır.

3.3. Vankulu Lügatinin Yapısal Özellikleri

Müteferrika Matbaasının ilk kitabı olarak, Şeyhülislam İshak Efendi'nin başkanı olduğu bir komisyonun tashihinden sonra (Doğan, 2000, s. 530) Daru'l-Tıbaati'l-Ma'mura'da iki cilt olarak, 1729'da basılan *Vankulu lügati*'nin ilk cildi 19 sayfa giriş ile 775 sahifedir. İkinci cilt iki sayfa fihrist, 756 sayfa sözlük ve 10 sayfa sonuç bölümü olarak toplam 768 sayfadır. Kitabın basımı için Avrupa'dan ithal edilen filigranlı kâğıt kullanılmıştır.

Eser daha sonra 2 kez daha basılarak toplamda 3 baskı yapmıştır. İkinci baskı yine aynı matbaada 1755-1756 yıllarında iki cilt olarak yayınlanmıştır. İkinci baskının ilk cildinin sayfa sayısı 379, ikinci cildi 433 sayfadır. 1000 adet basılan ikinci baskıyı İbrahim Müteferrika'nın yetiştirdiği kalfası İbrahim Efendi yapmıştır. Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire matbaa müdürü Abdurrahman Efendi'nin nezaretinde Daru't-Tıbaati'l-Cedide matbaasında 1802-1803 yıllarında yapılan üçüncü baskısının ilk cildi 655, ikinci cildi 764 sayfadır.

Eserin başında İbrâhim Müteferrika'nın Dönemin padişahı sultan III. Ahmed, Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi'ye methiyeleri, sözlüğün yararlarıyla ilgili düşünceleri, matbaanın açılmasına izin veren padişahın fermanı, şeyhülislâmın fetvası ve kitap hakkında devrin âlimlerince yazılmış on altı takriz yer almaktadır. Ayrıca eserin baş tarafına İbrâhim Müteferrika'nın matbaanın önemine dair *Vesiletü't-tubâa* adlı risâlesi konmuştur. Girişte birer sayfa olarak sözlüğün yazarı Cevheri ve mütercimi Vankulu'nun hayatı anlatılmaktadır.

Vankulu lügati'nin 2. baskısının numaralandırılmamış ilk sayfasında eserin Sultan Muhammed Han'ın hilafeti, Sadrazam Ragıp Muhammed Paşa ve Şeyhülislam Dürrizade Mustafa Efendi zamanında tabedildiği belirtilmektedir. Sayfanın altında ise Kostantiniyye'de ve 1170 olarak basıldığı yer ve tarih yer almaktadır. Daha sonraki sayfada "Suret-i Emr-i Şerif-i Alişan" başlığı altında eserin basılabilmesi için gerekli olan padişah fermanı ve şeyhülislamın fetvasının bir örneği bulunmaktadır. Üçüncü sayfada "Miftahu ma fi'l-Kitab" başlığında, eserin kullanım hakkında bilgiler verilmekte, sözlüğün bablar ve fasılıra ayrıldığı belirtilmektedir. Vankulu mukaddimesine hamdale ve salvale ile başlamakta, burada sözlüğün hazırlanmasının gerekçelerini ve kullanım sistemini anlatmaktadır (Vankulu Mehmet, 1729, s. 3).

Sözlükte bölümler (bablar) sahih fiilin son harfine göre, fasıllar da ilk harfe göre düzenlenmiştir. Bu tertibe göre sözlük yirmi sekiz bab ve fasıla ayrılmıştır. Son harfi "vav" veya "ya" harfinden hemzeye dönüşen kelimeler ise "vav" ve "ya" bablarında yer almaktadır. Herhangi bir illetli fiilin değiştirilmiş şekli olmayan yumuşak elifli kelimeler ise yirmi sekiz babın dışında yirmi dokuzuncu bab olarak ele alınmıştır. Fasıllar da aynı şekilde düzenlenmiştir (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 5-9).

Sözlüğün temel yapısı, kelime köklerinin madde başlığı olarak esas alınmasıyla oluşturulmuştur. Sayfa sonlarına, bir sonraki sayfa başında bulunan maddenin kısaltması işlenmiştir. Her sayfa otuz yedişer satır olarak düzenlenmiş olup her sayfada ortalama üç kelime köküyle, verilen bu kelimelerden türetilmiş 22 kadar kelimeye yer verilmiştir. Sözlüğün tamamında, takriben beş bin kelime kökünden türetilmiş yüz binin üzerinde kelimenin yer aldığı belirtilmektedir.

Madde girişinden sonra, önce maddelerin hareketleri ifade edilmekte, sonra Türkçe anlamı verilmekte ve bir cümlede kullanılmaktadır. Bu eserde kelimeler Arapça örneklerde kullanıldığı için kullanıcıların Arapça bilmesi, yararın daha fazla olmasını mümkün kılacaktır.

Vankulu Lügatından Örnekler

Aşağıdaki tabloda kök kelimesi ve türevlerini çeviri yöntemi görülmektedir.

م ز ق				
Türevler				
Türev	Hareke/Okunuş	Çeviri	İfade	Arapça Örnek
الْمَرْقُ	(mim'in fethi ve za-i mu'cemenin sükunuyla)	Yırtmak	tekülü	مَرَقْتُ الثَّوْبَ أَمْرَقَهُ مَرَقًا إِذَا حَرَقْتَهُ
مَرْقُ		Kus sagnamaga dahi derler	Yukalu	مَرْقُ الطَّائِرُ يَمْرُقُ وَيَمْرُقُ مِنَ الْبَابِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي إِذَا رَمَى بِذَرْقِهِ
التَّمْرِيقُ	التَّكْرِيمِ !ala-vezni	Yırtmak, tahrik ma'nasına		
الْتَمَرَقُ	fethateynle ve ra'nın zammı ve teşdidiyle	Yırtılmak	yukalu:	مَرَقْتُ السَّيِّءُ تَمْرِيقًا فَتَمَرَقُ
الْمَمْرَقُ	Mim'in zammı ve Za'nın fethi ve teşdidiyle	Ferra rivayeti üzere bir şairin lakabıdır. Ve kesri za'yla dahi rivayet olunur. Mezbura مَمْرَقُ dedikleri ve bazı şiiinde تَمْرِيقُ zikr ettiği için.		
مَمْرَقُ		Kezalik masdardır, تَمْرِيقُ ma'nasına.	Ve minhu kavluhu ta!ala	وَمَمْرَقَانَهُمْ كُلُّ مَمْرَقٍ
الْمِرْقُ	Mim'in kesri ve za'nın fethiyle	Bez parelerine derler		
الْمِرْقَةُ	Mim'in kesri ve za'nın sukunuyla	Bez paresi, مِرْقُ in vahididir.		
الْمِرْقَاءُ	Mim'in kesri ve za'nın tahfifiyle	بِرَاقٍ gibidir veznen ve ma'nen		
مَرْيَقِيَاءُ	(mim'in zammı ve Za'nın fethi ve ya'nın sukunu ve kaf'ın kesri ve elifin meddiyle	Yemen meliklerinden birinin lakabıdır.		

		<p>مَرَّيْبَاءُ dediklerine bais budur ki</p> <p>her</p> <p>gun iki hil!at giyerdi ve akşam oldukta</p> <p>onları yarın geri giymeği kerih gorup ve</p> <p>gayrı kimse giydiğinden dahi !ar edip o</p> <p>hilatleri parelerdi.</p>		
--	--	--	--	--

Vankulu kök kelimeyi verdikten sonra türevlerini vermiş bunlar için “yukalu-denir, söylenir”; tekulu-dersin, söylersin”; “bi ma’nahu tekulu- ayni anlamda söylersin” gibi ifadelerden sonra çevirisini yapmadığı bazen ayet, bazen hadi bazen de atasözü gibi arapça örnekler vermiştir. Kanaatimizce bu ifadeler o dönemde çok yaygın olarak kullanıldığından bunları Türkçe çevirmeyi uygun görmemiştir. Kelimenin çoğu için de “cemi mislü-bunun benzeri gibi” ifadelerle kelimenin çoğulu bilinen bir kelime kalıbıyla örneklendirmiştir.

Aşağıdaki örnekler lugatın üslubunu daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Babu'l-Elifi'l-Mehmuz- Faslul-Ha (باب الألف الممّوز - فصل الحاء) başlığı altında “ح ب ا” kök harflerinden gelen “الْحَبَّاءُ” kelimesini şöyle açıklamıştır:

الْحَبَّاءُ - el-Habe', (bil-fethateyn), Padişahın hem-nişini ve musahibi olan kimse

أَسْبَابٌ ve سَبَبٌ - el-ahba (hemze'nin fethiyle), Cem'i, mislu: سَبَبٌ

Burada kelimenin tekili ve açıklaması verildikten sonra, çoğul kalıbı verilmekte ve bu bir örnekle delillendirmekte olduğu anlaşılmaktadır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 48).

Babu'l-Lam, faslu'l he (باب اللام فصل الهاء) başlığı altında ele aldığı “ه م ل” kök harflerinden türetilen bu madde altında 11 kelimeyi incelemekte, bunlarla ilgili açıklamayı şöyle yapmaktadır.

الْهَمْلُ - el-heml (ha'nın fethi ve mim'in] sükūnuyla) Göz yaşı taşıp akmaktır.

الْهَمْلَانُ -el-hemelan (fethateynle) **bi manahu tekulu** (bu ve benzeri ifadeler pek çok yerde görülmektedir. Şu anlamda şöyle söylersin demektir)

(Burada kelimenin kullanımına dair örnek bir cümle kullanılmaktadır. Ancak bunun çevirisini yapmamıştır)

الْإِنْهَمَالُ - el-inhimal (hemzenin ve ha'nın kesriyle) **bi-ma'nahu; yukalu** (bu anlamda şöyle söylenir) “إِنْهَمَلْتُ عَلَيْهِ” (Kitabın temel üslubuna uygun olarak bu örnek cümlelerin de çevirisini yapmamıştır.)

الْهَمَلُ -el-hemel (fethateynle) Sol deve sürüsüdür ki çobanı olmayan نَفَسٌ nefes gibidir, lakin نَفَسٌ [nefes] fethateynle ve sin-i mu'ceme ile devenin gece ile çobanı olmamaktır. “هَمَلٌ” hemel gecede ve gündüzde çobanı olmamaktır. **ve fi'l-meseli** (şu atasözünde olduğu gibi): “إِخْتَلَطَ الْمَرْعِيُّ بِالْهَمَلِ” ve “مَرْعِيٌّ” meriyy mīm'in fethi ve 'ayn'in kesriyle çobanı olan deveye derler.

الْهَامِلَةُ el-hamile (mim'in kesriyle) Kezalik çobansız olan develer.

الْهَمَالُ - el-hummal (ha'nın zammi ve mīm'in teşdidiyle) Cem'i dir, zikr olunan develer manāsına.

الهِوَامِلُ - el-hevamil (ha'nın fethi ve mīm'in kesriyle) Kezalik bi-ma'naha yukâlu (aynı şekilde söylenir).

هُمَلٌ - hummel Bi'l-kulliyeye terk etmeğe dahi derler; **yukâlu**:

تَرْكُهَا هَمَلًا أَي سَدَى إِذَا أُرْسِلَتْهَا تَرَعَى لَيْلًا وَنَهَارًا بِلَا رَاعٍ (Örnek cümle olarak verdiği bu arapça ifadeyi de çevirmemiştir.)

هُمَلٌ hummel Şol suya dahi derler ki hiç onun manisi olmaya, “ماء بلا مانع” ma' nasına

الإِهْمَالُ - el-ihmal (hemzenin kesriyle) Bir kimsenin bir nesne ile nefsinin mabeynin tahliye kılıp terk etmektir.

الْمُهْمَلُ el-muhmel (mim-i evvelin zammı ve saninin fethi ile) Terk olunan kelimeler ki musta'mel olan kelimelerin mukabilidir (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 1987-1988).

“ ه م ل ” kökünden türeyen bu maddede, uzun açıklamalar yaptığı, söylenmektedir anlamında “Yukalu” (يُقَالُ) ifadesini kullanarak ayetlerden, hadislerden, atasözlerinden ve yaygın kullanımlardan örnekler verdiği görülmektedir. Ayrıca kelimenin okunuşu/harekesiyle ilgili bilgi vermektedir.

Genel olarak Vankulu Lügati'nin yapısal özellikleri maddeler halinde özetlemek mümkündür:

Alfabetik Düzen: Kelimeler, Arapça kök harflerinin son harfine göre bablara (bölümlere) ayrılmış, her bab kendi içinde ilk harfe göre fasıllara bölünmüştür (Eminoğlu, 2018, ss. 78-96). Örneğin, "كتب" (ketebe) maddesi, "ب" (be) babında "ك" (kef) faslında yer almaktadır.

Madde Başı Düzeni: Her madde başında kelimenin Arapça yazılışı, okunuşu ve Türkçe karşılığı verilmiştir. Örneğin: العلم: İlim. Bir nesneyi hakikati üzere bilmek ma'nâsınadır. Cem'i علوم gelir. (Vankulu, 1755, ss. I, 234).

Şahit Kullanımı: Kelimelerin anlamları Kur'an ayetleri, hadisler ve Arap şiirinden örneklerle desteklenmiştir. Bu örnekler hem kelimenin kullanım bağlamını göstermekte hem de medrese öğrencilerine yardımcı olmaktadır (Carter, 1991, ss. 17-32).

Tercüme ve İzah Yöntemi: Mustafa b. Mehmet'in tercüme ve izah yöntemi, dönemin ilmî standartları açısından oldukça ileridir.

Terim Açıklamaları: İlmî terimlerin açıklanmasında özel bir hassasiyet gösterilmiştir. Örneğin, fıkıh terimlerinin açıklanmasında mezhep farklılıklarına değinilmiş, gramer terimlerinin izahında Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki görüş ayrılıkları belirtilmiştir.

Mecaz ve Hakikat Ayrımı: Kelimelerin hakiki ve mecazi anlamları ayrı ayrı ele alınmış, mecazi kullanımlar için örnekler verilmiştir. Örneğin: البحر: Deniz. Ve mecazen cömert ve âlim kimseye dahi itlak olunur." (Vankulu, 1755, ss. I, 156).

Deyim ve Atasözleri: Arapça deyim ve atasözlerinin Türkçe karşılıkları verilirken, kültürel bağlam da gözetilmiştir (Öz, 2010, ss. 245-248).

3.4. Vankulu Lügatine Eleştiriler

Osmanlı döneminde sözlük çalışmaları ve bu çalışmalara yönelik eleştirel yaklaşımlar, dönemin dilbilim geleneğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Arapça-Türkçe sözlükler üzerine yapılan eleştirel değerlendirmeler hem metodolojik hem de içerik açısından zengin bir literatür sunmaktadır. Söz konusu eleştirel gelenek içerisinde, Vankulu Lügati ve ona yönelik eleştiriler özel bir konuma sahiptir.

Vankulu Mehmed Efendi'nin hazırladığı ve Osmanlı ilim dünyasında geniş yankı uyandıran sözlüğü, kendisinden önce gelen önemli dilbilimcileri eleştirmesiyle dikkat çekmektedir. Vankulu *es-Sihâh*'ı Farsçaya tercüme eden Cemal el-Karşî ve İbn Kemâl Paşa gibi önemli isimlere yönelttiği eleştiriler, dönemin sözlük bilimi tartışmalarına ışık tutmaktadır. Vankulu'nun bu eleştirel yaklaşımı, kendi çalışmasını önceki hatalardan arındırma iddiasını taşımakla birlikte, kendisinin de sonraki dönemlerde benzer eleştirilere maruz kalmasını engelleyememiştir.

el-Kamus'u Türkçeye çeviren Mütercim Asım'ın Vankulu Lügati'ne yönelik eleştirileri, özellikle dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Asım'ın eleştirel yaklaşımı, hem metodolojik hem de içerik odaklı bir karaktere sahiptir. Kullandığı "acīb", "ağrab", "garīb" ve "vehm" gibi nitelendirmeler, eleştirilerinin sistematik bir çerçevede geliştiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, "fe-tebassar", "nazar oluna", "nā-becā" ve "nā-be-mahal" gibi değerlendirme ifadeleriyle Vankulu'nun açıklamalarına yönelik itirazlarını dile getirmektedir (Vankulu, 1755, ss. I, 19).

Osmanlı sözlük geleneğinde eleştirel yaklaşımların en belirgin özelliklerinden biri, eleştirilerin çoğunlukla anlam ve terminoloji üzerinde yoğunlaşmasıdır. Mütercim Asım'ın Vankulu'ya yönelttiği eleştirilerde de bu eğilim açıkça görülmektedir. Özellikle kelimelerin bulunduğu bap ile telaffuzlarının nasıl olacağı hususu ve Vankulu'nun bazı değerlendirmeleri üzerine yoğunlaşan eleştiriler, dönemin sözlük bilimi standartları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Asım'ın eleştirel üslubunda zaman zaman mizahi bir ton da göze çarpmaktadır. "Burada Vankulu merhûm batnından bir garīb ma'nâ izhâr eylemiştir" veya "Burada Vankulu merhum uykuya varmıştır" gibi ifadeler, eleştirel literatürün sadece teknik boyutla sınırlı kalmadığını, üslup açısından da zengin bir çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Dündar, 2020, ss. 164-190).

Bununla birlikte, bu eleştirilerin eserlerin bilimsel değerini zedeleyecek boyutta olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Asım'ın kendisi de zaman zaman Vankulu'nun bazı tespitlerini gözden kaçırabilmiştir. Örneğin, مُطْفِئَةُ الرَّضْفِ maddesinin yorumlanmasında görülen farklılıklar, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Dündar, 2020, s. 171).

Osmanlı dönemi sözlük eleştirisi geleneği ve özellikle Vankulu Lügati örneği, dönemin ilmî tartışma ortamının canlılığını ve eleştirel düşüncenin gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu eleştirel gelenek, modern sözlük bilimi çalışmaları için de değerli bir kaynak niteliğindedir.

4. Sözlüğün Önemi ve Etkisi

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğinde yalnızca bir sözlük olmanın ötesinde, çok yönlü bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Eserin etkileri şu başlıklar altında incelenebilir:

4.1. Dil ve Eğitim Alanındaki Etkileri

Eser, medresedeki Arapça öğretiminde önemli rol oynamış ve temel ders kitapları arasında yer almış, Öğrenciler için standart başvuru kaynağı olmuş, Arapça öğretiminde metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır (İzgi, 2019, ss. 234-256).

Vankulu Lügati birçok ilmi terminolojiye katkı sunarak, ilmi terimlerin Türkçe karşılıklarının yerleşmesini sağlamış, Fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimlerde kavram birliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle tıp, astronomi ve matematik terimlerinin Türkçe karşılıklarının standardizasyonunda önemli rol oynamıştır (Toomer, 1995, ss. 178-182).

Vankulu Lügati'nin Osmanlı dilbilim çalışmalarına da önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri şöyle sıralamak mümkündür:

Sözlükbilim geleneğine katkı sunan eser, sonraki dönem sözlük yazarlarına metodolojik bir model sunmuş, eserin madde başı düzenlemesi ve açıklama yöntemi örnek alınmış, daha sonraki çalışmalarda, şahit kullanımı ve örneklendirme teknikleri benimsenmiştir.

Öte yandan Osmanlıda var olan tercüme geleneğine önemli katkıları olan Vankulu Lügati, Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelere sistematik bir yaklaşım geliştirmiş, terim tercümelerinde tutarlı bir metodoloji oluşturmuş ve kültürel adaptasyon konusunda özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

4.2. Kültürel ve Toplumsal Etkileri

Vankulu Lügatinin, ilmi katkıları ve etkileri yanı sıra kültürel ve toplumsal etkileri de olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Eserin, matbu nüshalarının yaygınlaşması bilgiye erişimi kolaylaştırmış,

ilmi bilginin standardizasyonuna katkı sağlamış, taşra medreselerinde eğitim kalitesinin artmasına yardımcı olmuştur (Hanna, 2003, ss. 156-159).

Vankulu Lügatının kültürlerarası etkileşim konusunda da önemli bir işlev üstlenmiş, Arap dilinin Osmanlı toplumunda daha iyi anlaşılmasını katkı sağlamış, Doğu-Batı kültür alışverişinde köprü görevi görmüş ve Hem Osmanlı aydınları hem de Oryantalistler için önemli bir kaynak oluşturmuştur (Heywood, 1960, s. 239).

5. Eserin Osmanlı Matbaa Tarihindeki Yeri

Matbaanın Osmanlı Devleti, ilim ve kültür hayatı için ne denli önemli olduğunu, Avrupa'da matbaanın kullanılmasından çok sonra Osmanlı başkentinde kullanılması, Müteferrika Matbaasında ilk basılan kitabın Vankulu Lügatı olması ve daha pek çok önemli husustan dolayı burada matbaanın kuruluşu ve Vankulu lügatının neden ilk basılan eser olarak seçildiğini açıklamakta yarar vardır.

5.1. Matbaanın Kuruluş Süreci ve Vankulu Lügatı'nın Seçilmesi

Matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi ile ilgili süreç, 1726 yılında İbrahim Müteferrika'nın teşebbüsü ile başlamıştır. İbrahim Müteferrika, Risale-i İslâmiye isimli kitapta kendi isteğiyle Müslümanlığı seçerek Osmanlılara sığınan macar asıllı bir muhtedidir (Berkes, 1979, s. 58; Berkes, 1962, ss. 715-737). İlk Osmanlı matbaasının kuruluş tarihçesi İsveç Büyükelçisi Edward Carleson'un 20 Temmuz 1735 tarihli raporunda detaylı şekilde anlatılmaktadır. Carleson'un belirttiği üzere, matbaa kurma risalesi 1726 yılında ortaya çıkmış ve Sultan III. Ahmet döneminde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur (Sabev, 2006, ss. 136-146).

1796 yılında Sultan III. Selim Dönemi'nde Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun'un açılmasından bir yıl sonra, binanın alt katında öğrencilerin ders kitaplarını basmak üzere "Basmahane Odası" diye adlandırılan mühendishane matbaası kurulmuştur. Burada İbrahim Müteferrika Matbaası'nın araç gereçleri Raşit Efendi'den satın alınmış, matbaanın başına ise dönemin Mühendishane ve Hendese Hocası Abdurrahman Efendi getirilmiştir (Kabacalı, 2000, s. 31). İbrahim Müteferrika matbaa kurma hazırlıklarına 1719'da başlamış ve bir Marmara haritası basmıştır. Hazırlıklar devam ederken matbaanın faydalarını anlatan "Vesiletü't-tıbaa" adlı bir raporu Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur (Gerçek, 1939, s. 50; Akyüz, 2020, s. 89). Müteferrika bu raporda matbaanın faydalarını 10 madde şeklinde sıralamıştır (Ersoy, 1959, s. 33; Altuntek, 1993, s. 195). Daha sonra Şeyhülislam Abdullah Efendi'den fetva alınıp Temmuz 1727'de fermanın çıkması ile Kur'an-ı Kerim, fıkıh, hadis, tefsir ve kelam gibi kitaplar dışında diğer eserlerin basılmasına izin verilmiştir (Kabacalı, 2000, s. 19). Matbaada basılan ilk kitap "Vankulu Lügatı"dır (Ersoy, 1959, s. 7).

İbrahim Müteferrika'nın matbaasında 11'i tarih 3'ü dil ve sözlük, biri mıknaatıs, biri coğrafya ve biri de toplumsal eleştiri konulu olmak üzere toplam 17 ayrı kitap basılmıştır. Lale Devri (1718-1730)'ne hâkim olan atmosferden yararlanan Müteferrika'nın döneminde entelektüel çalışmalar ön plana çıkmıştır. Matbaada basılan 9700 adet kitabın 6724'ü satılmış, 2976'sı satılmamıştır (Sabev, 2006, s. 180).

İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra yakın dönemde erişilen tereke defterinden anlaşıldığı üzere ilk Osmanlı baskılarının satışı biraz ağır ve zor olmuştur.

5.2. İlk Basılan Eser: Vankulu Lügatı

İbrahim Müteferrika'nın öncülüğünde kurulan ilk Osmanlı matbaasında basılacak ilk eser olarak Vankulu Lügatı'nın seçilmesi, tesadüfi bir karar değildir. Bu seçimin arkasında hem pratik hem de stratejik nedenler olması muhtemeldir (Sabev, 2013-2014, ss. 199-222). Klasik dönem devlet anlayışı, ilme ve bilgiye verilen değerle anlamlı bir hale gelmiş, Batıdaki modernleşme hareketlerine kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti de gelişmeleri yakından takip etmiştir (Koloğlu, 2006, s. 15). Bu matbaa kurulması için fetva verilmiş, fetva ve padişah fermanında, basılacak eserlerin öncelikle lügat, tarih, tıp, astronomi ve coğrafya gibi alanlardan seçileceği belirtilmiştir (Toderini, 1990). Aynı zamanda matbaanın gerekliliğine dair 1726 tarihli risâlesinde İbrâhim Müteferrika, bunun eğitim alanında getireceği faydaları ve özellikle basmaların yazmalara nazaran daha ucuza elde edileceğini, basılacak

eserlerin lugat, tarih, tıp, fizik, astronomi ve coğrafyaya dair olacağını, dinî kitaplarının basılmayacağını ve Arap harfleriyle basım imtiyazının yabancılara verilmemesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Ersoy, 1959, ss. 32-33; Sabev, 2006, ss. 139-140). İbrâhim Müteferrika, matbaa için berat talebinde bulunmuş, talebi doğrultusunda 1145 de aldığı beratla matbaa işletmesine tek başına sahip olmuştur (Altnay, 1930, ss. 123-125).

İlk basılacak eser olarak Vankulu Lügati'nin seçilmesinde şu faktörlerin rol oynadığını söylemek mümkündür:

Yaygın Kullanım: Eserin, medreseler ve ilmî çevrelerde yaygın olarak kullanılan temel bir başvuru kaynağı olması, basılacak nüshaların kolayca alıcı bulacağını ortaya koymaktadır (Berkes, 1964, ss. 33-36).

İlmî İtibar: Sözlüğün hem müellifi hem de tercüme ettiği kaynak eser Cevherî'nin, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabîyye* nin ilmî çevrelerde büyük itibar görmesi, matbaaya karşı olası direnci azaltmada önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Dinî Hassasiyet: XVII. yüzyılda İngiltere'de basılarak, İstanbul'a gönderilen bir gemi dolusu Kuran-ı Kerim nüshasının Marmara Denizi'ne dökülmesi örneğinde görüldüğü gibi, o yıllarda dinî içerikli eserlerin basımı konusunda hassasiyet vardı. Bu yüzden İbrahim Müteferrika'nın dinle ilişkili olmayan eserler seçmesi, o süreçte toplumsal bir tepki oluşmasına fırsat vermemiştir

5.3. Basım Süreci ve Teknik Özellikler

Vankulu Lügati'nin basım süreci, Osmanlı matbaa tarihinde birçok ilki barındırmaktadır. Matbaanın Avrupa'da etkin olarak kullanıldığı andan İbrahim Müteferrika'nın matbaa açılışı için 1726 yılında verdiği dilekçeye kadar geçen takribi 300 yıllık süre, Avrupa ile aradaki basım kültürü açısından mesafeyi göstermektedir. Buna rağmen, basım sürecinde gösterilen özen dikkat çekicidir (İnuğur, 1978, s. 156).

5.4. Basımın Toplumsal ve Kültürel Etkileri

Vankulu Lügati'nin basılması, Osmanlı toplumunda önemli yankılar uyandırmıştır. Bazı Avrupalı tarihçilerin İslam dünyasının Rönesans'ının başlangıcı diye niteledikleri Müteferrika'nın girişimi, ilk ürününü 1729'da vermiştir. Patrona Halil İsyanı ile durgunluk dönemine giren bu dönemde, sadrazamı katlettiren ve padişahı tahttan indiren ayaklanmaya rağmen matbaaya dokunulmaması, matbaanın din konusu olarak algılanmadığını göstermektedir (Koloğlu, 2006, s. 15).

Vankulu Lügati'nin basımı, Osmanlı Devleti'nde modern basım tekniklerinin başlangıcını temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda bilginin standardizasyonu ve yaygınlaşması açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur.

5.5. İlmî Çevrelerin Tepkisi:

Eser, medreseki Arapça öğretiminde önemli rol oynamış ve temel ders kitapları arasında yer almış, Öğrenciler için standart başvuru kaynağı olmuş, Arapça öğretiminde metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır (İzgi, 2019, ss. 234-256).

Vankulu Lügati birçok ilmi terminolojiye katkı sunarak, ilmi terimlerin Türkçe karşılıklarının yerleşmesini sağlamış, fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimlerde kavram birliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle tıp, astronomi ve matematik terimlerinin Türkçe karşılıklarının standardizasyonunda önemli rol oynamıştır (Toomer, 1995, ss. 178-182). Vankulu Lügati'nin Osmanlı dilbilim çalışmalarına da önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri şöyle sıralamak mümkündür:

Sözlükbilim geleneğine katkı sunan eser, sonraki dönem sözlük yazarlarına metodolojik bir model sunmuş, eserin madde başı düzenlemesi ve açıklama yöntemi örnek alınmış, daha sonraki çalışmalarda, şahit kullanımı ve örneklendirme teknikleri benimsenmiştir.

Öte yandan Osmanlı'da var olan tercüme geleneğine önemli katkıları olan Vankulu Lügati, Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelere sistematik bir yaklaşım geliştirmiş, terim tercümelerinde tutarlı bir metodoloji oluşturmuş ve kültürel adaptasyon konusunda özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ilim ve matbaa tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Vankulu Lügati, hem içeriği hem de tarihsel konumu bakımından çok yönlü bir incelemeyi hak etmektedir. Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere, eserin önemi şu temel noktalarda özetlenebilir:

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğinde hem içerik hem de tarihi konumu itibarıyla çok yönlü bir öneme sahiptir. Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî'nin *Sıhah* adlı eserinin Türkçeye titiz bir çevirisi olan bu eser, Vankulu Mehmet'in derin dil bilgisi ve metodolojik yaklaşımıyla zenginleşmiştir. 28 bab ve her babda fasıllar halinde düzenlenen sözlük, yalnızca kelimelerin anlamlarını sunmakla kalmamış; ilmî terimler, deyimler ve Arapça kullanım örnekleriyle döneminin eğitim ihtiyaçlarına uygun bir başvuru kaynağı olarak öne çıkmıştır.

Medrese eğitiminde uzun yıllar kullanılan Vankulu Lügati, özellikle İslami ilimlerde kavram birliğini sağlamış ve Türkçe ilmî terimlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Fıkıh, tefsir ve hadis gibi temel disiplinlerde öğrenmeyi kolaylaştıran bu eser, sadece bir sözlük değil, aynı zamanda bir eğitim ve öğretim aracıdır. Bununla birlikte, Arapça-Türkçe sözlük geleneğinde çeviri ile derleme arasında bir köprü görevi görerek, Osmanlı sözlükçülüğüne yeni bir standart getirmiştir.

Osmanlı matbaa tarihinin ilk basılı eseri olan Vankulu Lügati'nin, matbaanın benimsenmesinde ve bilgiye erişimin yaygınlaşmasında hayati bir rol oynadığı açıktır. İbrahim Müteferrika'nın 1729 yılında matbaasında bastığı bu eser, hem matbu bir kitabın toplumsal kabul görmesine zemin hazırlamış hem de matbaa teknolojisinin Osmanlı toplumuna uyum sağlamasında etkili olmuştur. Bu yönüyle, eser, Osmanlı modernleşmesinin erken dönem bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğindeki yerinin yanı sıra, matbaanın Osmanlı'ya getirdiği dönüşümle Doğu ile Batı arasında bilgi aktarımını kolaylaştıran bir köprü işlevi görmüştür. Hem medrese çevrelerinde hem de sonraki dilbilim çalışmalarında kaynak niteliği taşıyan bu eser, bugün hâlâ Osmanlı sözlükçülük geleneğinin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eserin hem metodolojik yaklaşımı hem de kültürel etkileri, modern sözlük bilimi ve çeviri çalışmalarında bir model olarak değerlendirilebilir.

Vankulu Lügati, bir sözlük olmanın ötesinde, Osmanlı Devleti'nin kültürel, ilmî ve teknolojik dönüşümünü yansıtan çok yönlü bir eser olarak incelenmeyi hak etmektedir. Vanlı Mehmet b. Mustafa'nın hazırladığı bu tarihi vesika hem Osmanlı'nın geçmişine ışık tutmakta hem de modern bilimsel çalışmalara rehberlik etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1962). *Mütercim Asım*. Ankara.
- Akyüz, Y. (2020). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Alparslan, A. (1947). *Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi* [Undergraduate thesis]. İstanbul.
- Altuntek, N. S. (1993). İlk Türk matbaasının kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.10(1).191-204.
- Berkes, N. (1962). İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri. *Belleten*, 26(104), 715-738.
- Berkes, N. (1979). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları.
- Beydilli, K. (1997). Müteferrika ve Osmanlı Matbaasının Kuruluşu. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, 358-365.
- Brockelmann, C. (1943). *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAL). Leiden.
- Bursali Mehmed Tahir. (n.d.). *Osmanlı Müellifleri* (A. F. Yavuz & İ. Özen, Eds.). İstanbul.
- Carter, M. G. (1991). The Development of Arabic Lexicography in Ottoman Turkey. *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, 21, 106-117.
- Cevherî. (1998). *eş-Şihâh, Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye* (Şehâbeddin Ebû Amr, Ed.). Beyrut.
- Civelek, Y. (1998). Mehmed B. Mustafa el-Vani ve Vankulu Lügati. *EKEV Akademi Dergisi*, 1(3), 355-362.
- Durmuş, İ. (2007). Sözlük. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt.37, ss.398-401) İstanbul.
- Dündar, A. İ. (2017). *Osmanlı Dönemi Arapça - Türkçe sözlükleri, Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Terceme-i Şihâh-ı Cevherî adlı eseri* [Unpublished doctoral dissertation]. Uludağ Üniversitesi.
- Dündar, A. İ. (2020). "Mütercim Âsım'ın Vankulu Mehmed'e Yönelttiği Eleştiriler Ve Bu Eleştirilerin Değerlendirilmesi. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 164-190.
- Ekici, H. G. (2023). *Feyzî-i Üsküdârî Arapça-Türkçe Manzum Sözlük*. Sonçağ Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2018). Osmanlı Sözlükçülük Geleneği ve Vankulu Lügati. *Türk Dili Araştırmaları Dergisi*, 5(2). 185-202.
- Ersoy, O. (1959). *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*. Güven Basımevi.
- Erünsal, İ. E. (2008). *Ottoman Libraries: A Survey of the History, Development and Organization of Ottoman Foundation Libraries*. Harvard University.
- Fidan, Z. (2023). *Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisarî'nin (ö. 1618'den sonra) Şerh-i Seb'atu Ebhur adlı Arapça-Türkçe manzum sözlük şerhi (İnceleme-tenkitli metin)* [Basılmamış dotoras tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Gerçek, S. N. (1939). *Türk Matbaacılığı*. Devlet Basımevi.
- Haywood, J. A. (1960). *Arabic Lexicography*. Leiden.
- İnce, Y. (2002). Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2), 175-182.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. Literatür Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2012). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 42, s. 513). İstanbul.
- Karabey, T., & Külekçi, N. (1990). *Sünbüzlâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*. Erzurum.

- Karaismaiođlu, A. (1990). Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî. *Millî Kültür*, 74, 60-61.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (R. Balcı, Trans.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıç, H. (2010). Tâcü'l-luğa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Mehmed Süreyya. (1311). *Sicil-i Osmani*. İstanbul.
- Muhtar, C. (1993). *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteođlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Nassâr, H. (1968). *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etühû ve Te'tavvürüh* (Vol. 2). Kahire.
- Nev'izade Atai. (1268). *Zeyl-i Hakaik fi Tekmiletü's-Şakayık*. İstanbul.
- Önen, Y. (1995). Vankulu Lügati'nin Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pazarbaşı, E. (1997). *Vanî Mehmed Efendi ve Araisu'l-Kur'an*. Van Belediyesi Yayınları.
- Rıza, K. Ö. (1960). *Mu'cemu'l-Müellifin*. Şam.
- Sabev, O. (2006). *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*. Yeditepe Yayınevi.
- Şahin, B. (2007). İbrahim Müteferrika ve Matbaanın Osmanlı'daki İlk Yılları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.
- Talay, A. (1988). *Bizim Eller Van*. Ankara.
- Uluçay, M. Ç. (1945). Manisa Vakfiyeleri. *Gediz Dergisi*.
- Vankulu Mehmed. (1755). *Lugat-ı Vankulu*. Daru'l-Tıbaati'l-Ma'mura.
- Vankulu Mehmed. (2014). *Vankulu Lügati* (M. Koç & E. Tanrıverdi, Trans.; Vols. 1-2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zirikli Hayreddin. (2002). *el-A'lam*. Beyrut.

EKLER –

1- VANKULU LÜGATI

1.1. Padişahın Matbaa Açılması İçin verdiği İzin yazısı

1.2. İbrahim Müteferrika'nın Matbanın Yararını Açıkladığı Yazısı

1.3. Müteferrika ve Vankulu'nun Kısa hayatının anlatıldığı sayfalar

❦ مفتاح مائى الكتاب ❦

حتى اوليه كه اشبو كاپ مستطاب جمع وتاليف لغت فنند احسن نظام واجمل نظام اوزن بسط وتبديل اولوب
 لولاجو اهر كات اولان حروف اصليه دن لام الفعله واقع حروف اخيره ينظر اولوب كيب مزبور حروف
 هما وفقه بكرى سكر باب اوزن تا سبس اولمشدرا بجن غفلت اولنده كه اولخرته همرات اصليه بولندونى
 كيات باب همزده ايراد اولوب اولخر كاتنه اوون و يادن مبدله اولان همزات والقاب باب الواو والياء ده
 ايراد اولمشدرو برش دن منقلبه ارباب القاب لينه دى افراد بالميل قلوب و يابك درج و بكرى سكر باب
 بونكله تمام اولمشدو تا انا حروف اصليه نك فاه الفعلندن عبارت اولان حروف اولنه نظر بيه فصول ترتيب
 اولوب وفق حروف همايمر اناه به فصول ابوب دى لغت عربك بولندون غنه كون كه بكرى سكر فصل
 وكاه تقصيان كلشدو تا انا كاتنه واقع حروف اصليه نك حروف ائيه سته نظر اولوب بوناد دى انا ب عربده
 بولندون غنه كون ترتيب حروف همايمر انا ب و مترجم باضلك نميه و اشلو فر اوزن مشتق منها اولان كيات كواو
 حقايقه خارج مطوره مشتقات جنسندن غير و اشارت و مطلوب اولان ابواب و فصوله و وصول سهل الحصول
 اولق ايجون فهرست ترتيب اولوب رقم اولمشدو

فهرست جلد الاول

صفحه	صفحه	صفحه	صفحه
باب الهمزة ٧	فصل العين ٢٣	فصل الدال ٥٨	باب التاء ١٣١
فصل الالف ٧	فصل الفاء ٢٣	فصل الذال ٥٩	فصل الالف ١٣١
فصل الياء ٨	فصل القاف ٢٤	فصل الزاء ٦٣	فصل التاء ١٣٢
فصل التاء ٩	فصل الكاف ٢٦	فصل الزاء ٦٨	فصل التاء ١٣٢
فصل الشاء ١٠	فصل اللام ٢٨	فصل السين ٧٠	فصل التاء ١٣٣
فصل اليم ١١	فصل الميم ٢٩	فصل الشين ٧٣	فصل التاء ١٣٣
فصل الخاء ١٢	فصل النون ٣٠	فصل الصاد ٧٩	فصل اليم ١٣٤
فصل الطاء ١٣	فصل الواو ٣٢	فصل الضاد ٨٢	فصل الخاء ١٣٥
فصل الدال ١٤	فصل الهاء ٣٥	فصل الطاء ٨٥	فصل الخاء ١٣٥
فصل الذال ١٥	فصل الياء ٣٧	فصل الطاء ٨٧	فصل الدال ١٣٦
فصل الزاء ١٦	باب الباء ٣٧	فصل العين ٨٨	فصل الذال ١٣٦
فصل الزاء ١٧	فصل الالف ٣٧	فصل العين ٨٩	فصل الزاء ١٣٦
فصل السين ١٨	فصل الياء ٣٩	فصل القاف ٩٣	فصل الزاء ١٣٦
فصل الشين ١٩	فصل التاء ٣٩	فصل الكاف ١١١	فصل السين ١٣٧
فصل الصاد ٢٠	فصل التاء ٣٩	فصل اللام ١١٦	فصل الشين ١٣٦
فصل الضاد ٢١	فصل الشاء ٣٠	فصل النون ١٢٠	فصل الصاد ١٣٠
فصل الطاء ٢٢	فصل اليم ٣٢	فصل الواو ١٢٦	فصل الطاء ١٣١
فصل الخاء ٢٢	فصل الخاء ٣٧	فصل الهاء ١٢٩	فصل العين ١٣٢
فصل العين ٢٣	فصل الشاء ٣٣	فصل الياء ١٣١	فصل العين ١٣٢

1.4. İçindekiler Bab ve Fasılların yer aldığı bölüm (Bab ve Fasıll)

تقریر فی حق الرسول صلی الله علیه و آله و سلم

تقریر فی حق حضرت شیخ الاسلام سلمة السلام

هذه المجلد بل ذروه في بحر مستنير في سلته مفروض و خراي ليدان و بحر و كنهه في قرأتها من غير
فحص منه عيون لا تحري بان يكون مسقطا لانواعه القبول و موافقه الامام تقاریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق
منشئه حيث بين ما بين و احسن البيان و هل جراه الاحسان
سعادته و تقاریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

المعصية و سلام على عباده الذين اسطق و بعد ان هذا الشرح و المر يستنظمه اولو الالباب قد العلم
صناعة و ساهياكل نظر و سعتهاد و البصائر و لو فحق بان جاري صانعها بالكرم حيث تمت فورا بعدها
و نظمت مناقبها لانه و اسيله الى تكثير الكتب من غير حاجة الى مشقة التكليف و كلفة التكملة و لم يردى انها
محققين بان مجدورها الامم و تعد من حسنات ايام سلطانها الاظم مالك ملك العرب و الروم و العم الا وهو
السلطان الساماني ابو القوتجات و المعاري السلطان احمد خان الغازي سلمة و ولته و لا زال الخير يوازي
تبعه معقودا و النصر في بحر ابرار ابدان قلوب و عقودا
بحر الفقيه ابي كرم مولانا ابو القاسم القاسم
بمسكروم ابي في السابق و الشهير بين ائمة الهدی صدر الزمان سابق و لا سلافه و لا خلفه و لجميع المؤمنين
و المؤمنات امين بارسالم الماني

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

المعصية و سلام على عباده الذين اسطق و بعد ان هذا الشرح و المر يستنظمه اولو الالباب قد العلم
صناعة و ساهياكل نظر و سعتهاد و البصائر و لو فحق بان جاري صانعها بالكرم حيث تمت فورا بعدها
و نظمت مناقبها لانه و اسيله الى تكثير الكتب من غير حاجة الى مشقة التكليف و كلفة التكملة و لم يردى انها
محققين بان مجدورها الامم و تعد من حسنات ايام سلطانها الاظم مالك ملك العرب و الروم و العم الا وهو
السلطان الساماني ابو القوتجات و المعاري السلطان احمد خان الغازي سلمة و ولته و لا زال الخير يوازي
تبعه معقودا و النصر في بحر ابرار ابدان قلوب و عقودا
بحر الفقيه ابي كرم مولانا ابو القاسم القاسم
بمسكروم ابي في السابق و الشهير بين ائمة الهدی صدر الزمان سابق و لا سلافه و لا خلفه و لجميع المؤمنين
و المؤمنات امين بارسالم الماني

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

استخدمت كرم الثمال في جميع الاحوال ما تشرف هذه العاية بانظار العلماء و تربيت باشرافه هو الاء العلماء
امنتها مقتنيا على اهل الكبر و ادبها الى حضرت امامنا الاظم و سلطاتنا الاظم دائمة و لثة العلية ما دام
العالم و تحت الطاعة لئله صلي الله عليه و آله و سلم و ابا القاسم صدر الزمان سابق
سابقا في حقها

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

حسن الله و لاله سواء لما عطف عن النظر الى هذا المآلة الملمعت على ما جوبه من محب العصابة و لاه
در صامها حيث اخترت بافكاره المبيضة ما سخرت فاولوا الاخبار الا سعة و ادع كمال القراة و نولية التيامه
ما يستعين به عن مشاق كنهه بعناية سلطنتنا الاظم و امامنا الاظم و قار الايم باسطان ادى العطف و الكرم
لا زالت خموس و ابته العلية من ايام اجدادنا و ما رحبنا ما سلطنته السنية و نزل السعادة بانه
تفقه الفقير الى خيرات و به انقضية فيض الله من بحر القاسم بمسكروم ابي في السابق و لا سلافه و لا خلفه و لجميع المؤمنين
و المؤمنات امين بارسالم الماني

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

لما اجلت الطرف في مطالع هذه العاية و اسرحت النظر في مسارحه السنية لطيلة القيت اعوانة القرائين التوازي
و شاملة لما يستنظمه ارباب النظار و الصغار و ارحبت نطقت درو قوا ابدان في حصد دقيق و و تشرفوا و بدأها
على ترتيب دقيق بين سلطاننا الاظم الاظم الاظم في الهداية و الكرم للمع بين ذلقة السيف و حذافة العلم
و شخ الله سرر لثلاثة بوجوده و انماض على العالمين بحال افضل وجوده
بحر ارباب السيد محمد
قرب العابد بن الحسين القاسم بمسكروم ابي في حق منه

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

تم الاثره من جهة من حذافة الطبع و غير له الصنعة و لقد ادع فيه جامعه مجتهدا ببذل وسعه جراه الله تعالى
بالبين بصنعة علمه لئلا يجل اهل و لاهه عز و زكى زمان سلطنتنا الاظم ملك ملك العرب و العم ابد الله و ولته
و زاد شرفه و لا زالت خموس معدته مشرفة على مفارق الانام ما دامت اليبالي و الامم
بحر الفقيه صالح
القاسم في الماني بمسكروم ابي في حق منه

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

لما انشئت ائمة الهدی على قرايد الطبع مشرفة بحسن القول عند العلماء الا اعلام طبقت القل الى تصور المرام هو الدعاء
لا امامنا و سلطنتنا الاظم و الخاقان الاظم خادم الحرمين الشريفين سلطان الدين و البحر من اسعه الله تعالى
في الدارين لا زال انعام سرايط الفضيل الشفقين يمان دولته ان يصير على طرف التام بالرادق للمم
و ظل جلته محمودا على مفارق جميع الانام بما نياه الله الملك العلام على العالمين
بحر الفقيه صالح
القاسم في الماني بمسكروم ابي في حق منه

تقریر فی حق ائمة الهدی صدر الزمان سابق

ما نطق به هذا الرقاع من العنايع و يدانج الالوس المشويك في قالب خيل لئه القلوب و لا قدر صانعه
شحت لخرجه ببذل وسعه ما سخرته هو لاه العلماء و العطاء الذين اجر و عليه راحة القول و الامعاء و شفت
ارزهر حامد لله تعالى و بعد ان حوله المنهج و داعيا لعله الطليل و عيلقته المليل سيدنا الاظم و و لى نعمتنا
الاظم مولانا ملك العرب و العم حفظه الله سبحانه من كل سوء و كرم و الما بالنسبة و هو اهد الاحقاد لكر ابرادمت
الكينالي و الايام
تفقه الفقير الى بره الله القدير بصطن من احد ابو سعيد زاده القاسم الساسك
المصروف في ولاية انطولى المعون غفر الله له ما وصى عنها

1.5. Vankul Lugati İçin Takriz Yazarlar

Takriz Yazarın Kişi	Takriz Yazdığındaki Görevi	1730 İsyanından Sonraki Görev(ler)i
Yenişehirli Abdullah Efendi	Şeyhü'l-İslam	Sürgün edildi, 1743'de vefat etti
Damadzade Ebü'l-Hayr Ahmet Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam (1732-3).
Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1730-1).
Paşmakçızade Abdullah Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1731-2).
Feyzullah b. Yahya Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Sürgün edildi, 1747 de vefat etti
Seyyid Mehmet Zeynelabidin Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1746-8)
Topkapılı Salih Efendi	Anadolu Eski Kazaskeri	1730 da vefat etti
Dürri Mehmet Efendi	Anadolu Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1734-6)
Biraderzade Mustafa Efendi	Anadolu Kazaskeri	1734 Rumeli Kazaskeri
Mirzazade Salim Mehmet Emin Efendi	İstanbul Eski Kadısı	Anadolu Kazaskeri (1733); Mekke Kadısı(1736) Şam Kadısı(1738).
Ebuishakzade İshak Efendi	İstanbul Eski Kadısı	Şeyhü'l-İslam(1733-4).
Arabzade Bahir Abdurrahman Efendi	Mevcut Devlet Vaizi	Önce sürgün, sonra Anadolu kazaskeri (1738) ve Rumeli kazaskeri (1745).
Vardari Şeyhzade Mehmet Efendi	İstanbul Eski Kadısı	İstanbul Kasısı (1730 sonu). daha sonra Anadolu'nun kazaskerliği (1732).
es Seyyid Zeynelabidin b. Seyyid Ali	Nakibu'l_Eşraf	Anadolu kazaskeri (1732) ve Rumeli kazaskeri (1737; 1743).
Zülali Hasan Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri (1730)
İshak zade Nur Mehmet Efendi	İstanbul Eski Kadısı	İsyan başlamadan önce 1730 Nisan ayında öldü.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır